

Araştırma Makalesi/Research Article

NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi (SOFA) Ve Yarbay Morrison Davası

İmren Aydın Gök*

(ORCID: 0000-0001-7389-4576)

Makale Gönderim Tarihi
25.06.2023

Makale Kabul Tarihi
05.10.2023

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Aydın Gök, İ., "NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi (SOFA) Ve Yarbay Morrison Davası", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/ Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan: 2219-2248.

APA: Aydın Gök, İ. (2023). NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi (SOFA) Ve Yarbay Morrison Davası. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 2219-2248.

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Sovyet yayılmacılığına karşı askeri caydırıcılığın sağlanabilmesi için bir askeri savunma sistemi olarak 4 Nisan 1949'da İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Norveç, Danimarka, İzlanda, Portekiz, İtalya, ABD ve Kanada'nın katılımıyla NATO kurulmuştur. NATO üyesi ülkeler askeri kuvvetlerinin birbirlerinin topraklarında görevli buldukları sırada bağlı olacakları statüyü belirlemek üzere 19 Haziran 1951'de NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni (SOFA) imzalamışlardır. 18 Şubat 1952'de NATO üyesi olan Türkiye, 10 Mart 1954'te NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni kabul etmiş ve sonrasında Türkiye'de bulunan Amerikan askeri personelinin statüsü bu sözleşme çerçevesinde belirlenmiştir. Yabancı askeri personelin işlediği suçlar hususunda yargı yetkisini, personeli gönderen ülkenin yasalarına bırakan yapısı nedeniyle bu sözleşme Türkiye'deki Amerikan askeri varlığına karşı olumsuz seslerin yükselmesinde bir etken olmuştur.

* Dr., Araştırmacı, Türkiye, imrenaydin38@gmail.com.
PhD., Independent Researcher, Turkey.

Türkiye’de görevli Amerikan askeri personeli Yarbay Allan L. Morrison’un Kasım 1959’da alkollüken bir Türk vatandaşının ölümüne sebebiyet verdiği olay, NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmiş ve yarbay Türk yasaları çerçevesinde ceza almaktan kurtulmuştur.

Anahtar Kelimeler: ABD, NATO, SOFA, Yarbay Morrison.

NATO Status of Forces Agreement (SOFA) and the Lieutenant Colonel Morrison Case

Abstract

After World War II, NATO was established on April 4, 1949, with the participation of England, France, Belgium, Netherlands, Luxembourg, Norway, Denmark, Iceland, Portugal, Italy, USA and Canada as a military defense system to provide military deterrence against Soviet expansionism. NATO member countries signed the NATO Status of Forces Agreement (SOFA) on 19 June 1951 to determine the status of their military forces while stationed on each other’s territory. Turkey, which became a NATO member on February 18, 1952, accepted the NATO Status of Forces Agreement on March 10, 1954, and later the status of American military personnel in Turkey was determined within the framework of this agreement. This contract has been a factor in the rise of negative voices against the American military presence in Turkey, due to its structure that leaves the jurisdiction over the crimes committed by foreign military personnel to the laws of the sending country. The incident, in which the American military personnel on duty in Turkey, Lieutenant Colonel Allan L. Morrison, caused the death of a Turkish citizen while under the influence of alcohol in November 1959, was evaluated within the framework of the NATO Status of Forces Agreement and the lieutenant colonel escaped punishment under Turkish law.

Keywords: USA, NATO, SOFA, Lieutenant Colonel Morrison.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı 1945’te sona erdiğinde Mihver Devletler Almanya ve Japonya yenik düşerken; ABD, SSCB ve İngiltere’nin başını çektiği müttefikler galip gelmiştir. Altı yıl süren savaşın yıkıcı etkisi ve yükselen kamuoyu tepkisi Avrupalı devletleri silahlı kuvvetlerini terhis etmeye mecbur bırakırken, SSCB savaş sonrasında Orta Avrupa’dan Çin’e kadar birçok devlet üzerinde taleplerde bulunarak savaş sanayiini geliştirmeye yönelmiş; kendi topraklarında sıcak çatışma yaşamayan

ABD ise savaştan güçlenerek çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda müttefikler grubu ABD ve SSCB'nin aynı safta olduğu son uluslararası gruplaşma olmuş; savaş sonrası düzen ABD ve SSCB arasında gerçekleşen kutuplaşma üzerine kurulmuştur.¹ 1945'te kurulan BM'in dünya güvenliğini sağlayacak etkinlikte olmaması, SSCB'nin BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanarak örgütü işlevsiz hale sokması ve atom enerjisinin denetiminde SSCB ile anlaşma yoluna gidilememesi SSCB'ye karşı bir savunma sistemi kurulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında Batı Avrupa Birliği kurulmuştur.² İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan askeri ve ekonomik gücünü kaybederek çıkması ve bu nedenle savaş sonrası süreçte Türkiye'ye desteğini sürdüremeyeceğini ilan etmesiyle Türkiye alternatif güvenlik arayışlarına yönelmiş³ bu kapsamda Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin ile Türkiye'nin Batı Avrupa Birliği'ne kabulü için görüşmüş ancak olumlu sonuç alınamamıştır.⁴

İkinci Dünya Savaşı sonunda Avrupalı müttefik devletlerin yaşadığı yıkım SSCB karşısında ABD'yi öne çıkarmış; ABD kendi güvenliği ve ekonomik çıkarlarını korumak için dünyanın dört bir yanına dağılmış askeri üsleri ve kuruluşunda öncülük ettiği askeri savunma örgütüyle (NATO), SSCB karşısında kendi sistemini ortaya koymuştur.⁵ NATO; 4 Nisan 1949'da Birleşik Devletler, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz'in katılımıyla politik ve askeri vasıtalarla üye ülkelerin özgürlüğünü ve güvenliğini temin maksadıyla kurulmuştur.⁶ Avrupa'nın kendi içindeki güvenlik arayışına elli altı ülkede dört yüzden fazla askeri üsse sahip olan ABD'nin entegre olmasıyla ortaya çıkan NATO,⁷ Türkiye'nin güvenliği için güçlü bir alternatif olarak görülmüştür.

¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih, 1789 – 2012*, İstanbul 2013, s. 918- 919

² İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlantıları (1945-1990)*, Cilt II, Ankara 2000, s. 391.

³ Mustafa Balcıoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara 2012, s. 468-469.

⁴ Nuri Karakaş, *Türk – Amerikan Siyasal İlişkileri (1939 – 1952)*, Ankara 2013, s. 341 – 342.

⁵ Karakaş, *a.g.e.*, s. 337-340.

⁶ https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html

⁷ Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, İstanbul 2006, s. 122-123.

Hâlihazırda Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla ABD'nin ekonomik desteğinden faydalanan Türkiye, askeri desteğe de sahip olmak niyetiyle 11 Mayıs 1950'de NATO üyeliği için ilk başvurusunu yapmış⁸ ancak üye ülkelerin muhalefeti Türkiye'nin üyeliğini engellemiştir.⁹ Ret kararında Türkiye'yi NATO üyesi yapmadan Türk hava sahasını askeri amaçlarla kullanmanın bir yolunu arayan ABD'nin de etkisi vardır. Şöyle ki İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte ABD, Türkiye'nin taktik bir hava sahası olarak konumunun farkına varmış; Türkiye hem SSCB karşısında bir blok hem de Amerikan hava bombardımanı için uygun bir platform olarak görülmüştür. Bunun için ABD, Türkiye'deki havaalanlarının modernizasyonu için kaynak aktarımı yapmış ve karşılığında üslerin kullanım hakkını talep etmiştir. 1949'da Sovyetlerin ilk atom bombasını başarıyla patlatması ABD'nin atom enerjisi tekeline kırmış ve SSCB hedeflerini vurabilecek stratejik konumuyla Türkiye'nin önemi artmıştır. Bununla birlikte ABD'nin niyeti havaalanlarının modernizasyonu tamamlanana kadar Türkiye'yi ikili anlaşmalar yoluyla üslerin kullanımına ikna etmek üzere devam etmiş; Türkiye ise NATO üyesi olmadan üsleri kullanıma açmayı kabul etmemiştir.¹⁰ Diğer yandan 24 Ağustos 1950 tarihli Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi belgesinde "Boğazların Sovyet hakimiyetine girmesini engellemenin ABD'nin güvenlik çıkarları açısından yaşamsal olduğu" vurgusu yer almış; Pentagon 1951 yılında Türkiye'ye yapılacak askeri yardıma ilişkin olarak, savunma planlarında Türklerin Boğazlardaki hakimiyetlerini korumalarına yetecek bir güce erişmelerinin hedeflendiğinden söz etmiştir.¹¹ Görüldüğü üzere askeri iş birliği çeşitli sebeplerle iki taraf için de önemli görülmüştür.

Haziran 1950'de Güney Kore ve Kuzey Kore arasında çıkan çatışmanın durdurulması için BM'in yaptığı yardım çağrısına olumlu cevap veren Türkiye, NATO üyeliğini talep etmek için daha uygun bir zemin yakaladığını düşünerek Ağustos 1950'de talebini yinelemiş ancak

⁸ Ş. Can Erdem, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Basındaki Yankıları", *Yeditepe Üniversitesi I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu*, İstanbul 2018, s. 309.

⁹ Fahir Armaoğlu, *Türk Amerikan İlişkileri 1919 – 1997*, İstanbul 2017, s. 124- 126.

¹⁰ Selin M. Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO – ABD – Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim" *Uluslararası İlişkiler*, 9/34 (2012), s.56-57

¹¹ Serhat Güvenç, "ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, 2010, s.274

sonuç değişmemiştir. Kore savaşı öncesinde olası bir Sovyet saldırısına karşı Türkiye desteksiz kalmaktan korkarken, Kore savaşı devam ederken ABD, Türkiye'nin tarafsızlığa yönelebileceği endişesine kapılmış;¹² Avrupa ya da Ortadoğu'ya yönelik bir saldırı durumunda SSCB'ye set çekecek askeri üslere ihtiyaç duyulacağı gerekçesiyle Eylül 1951'de NATO Bakanlar Konseyi Türkiye'nin birliğe katılım talebine olumlu cevap vermiştir.¹³ 22 Ekim 1951'de Türkiye'nin birliğe kabulünü sağlayan protokol üye devletlerce onaylanarak yürürlüğe girmiş;¹⁴ TBMM ise 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması'nı onaylamış ve Türkiye NATO'ya üye olmuştur.¹⁵ Truman Doktriniyle başlayan ve Türkiye'nin NATO üyeliği ile kesinleşen ABD desteği Soğuk Savaş'tan kaynaklanan yeni güvenlik gereksinimlerine bir cevap olmuş ancak bunun bedeli dış politika ve askeri strateji konularında daha önce sahip olunan görelî özerkliğin feda edilmesiyle ödenmiştir.¹⁶ Yarbay Morrison davası bu özerklik kaybının ortaya çıkardığı sonuçların çarpıcı bir örneği olarak tarihteki yerini almıştır.

Türkiye'nin SOFA'yı Kabulü ve SOFA'da Yargı Yetkisi

Bariş ve güvenliğin korunması için ortak savunma amacıyla kurulan NATO'nun amacını gerçekleştirebilmesi için ittifaka dâhil devletlerden birinin askeri kuvvetlerinin, bir diğeri âkit devletin topraklarında görev yapması gerekliliği; söz konusu kuvvetlerin bağılı bulunacakları statüyü belirleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.¹⁷ NATO üyesi bir ülkeye ait askeri personelin bir diğeri üye ülkenin topraklarında görevli olduğu sırada, personelin cezai sorumluluğu gerektirir herhangi bir fiil işlemesi halinde personeli gönderen devlet ile kabul eden devlet arasında ortaya çıkması muhtemel uyuşmazlıkların çözümü için, NATO üyesi ülkeler birbirlerinin topraklarında görevli askeri personelin statüsünü belirlemek amacıyla

¹² Karakaş, *a.g.e.*, s.373- 381.

¹³ Yusuf Sarıncay, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi", *Türkler*, C. 16, Ankara 2002, s.1712.

¹⁴ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Ankara 2019, s.130.

¹⁵ TBMMTD, 9. Dönem 13. Cilt, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952, s. 313-346

¹⁶ Serhat Güvenç, "Bir Dış Politika Aracı Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri: Yetenek ve Uygulamalar", *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul 2004, s. 903.

¹⁷ Ömer İlhan Akipek, "NATO Kuvvetleri Sözleşmesine Göre Vazife Kavramı ve Türkiye'deki Tatbikati", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24/1 (1967), Cilt 24, s.9-10.

19 Haziran 1951’de kısaca Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi olarak bilinen anlaşmayı imzalamışlardır.¹⁸ Türkiye bu anlaşmayı 10 Mart 1954’de “Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme” adıyla; “Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatının Milli Temsilcilerinin ve Milletlerarası Personelin Statüsüne Dair Sözleşme” ve “Kuzey Atlantik Antlaşması Mucibince Kurulmuş Milletlerarası Askeri Karargâhların Statüsüne Dair Protokol” ile birlikte TBMM onayından geçirerek kabul etmiştir. Antlaşmaların uygulanması esnasında ortaya çıkacak hususlar ile ilgili alakadar devletlerle ikili anlaşmalar yapmaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.¹⁹ Böylece ilerleyen dönemlerde bu antlaşmalardan kaynaklı yapılan ikili anlaşmalar TBMM onayına gerek kalmadan yürürlüğe konulmuş ve meclise taşınmadığı için de gizliliğini korumak mümkün olmuştur. 7 Şubat 1970 tarihinde dönemin Başbakanı Süleyman Demirel yaptığı bir basın toplantısında 1945’ten itibaren 91 adet ikili anlaşma yapıldığını, bunlardan 16 tanesinin kanunla onaylanmakla birlikte bu anlaşmalar için Meclis onayı gerekmediğini ve durumun anayasaya uygun olduğunu dile getirmiştir.²⁰

Tam adı “Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme” olan belgeyle başka bir üye devlet topraklarında hizmet görecektür müttefik askeri personelin hak, yetki ve sorumlulukları düzenlenmiştir. Yirmi maddeden oluşan anlaşmada; askeri personelin kendisi, yakınları, personeli gönderen ve kabul eden devlete dair tanımlar yapılmış; bunların uyacakları kurallar, personelin taşınması gereken belgeler, pasaport, vize, ehliyet, üniforma, silah taşıma vb detaylara ilişkin açıklamalar, personelin tabi olacağı yargı sistemi, personelin mal edinme hakkı, görev yaptığı ülkedeki vergi, gümrük ve maliye yasaları karşısında durumu ile ilgili hususlar belirlenmiştir.²¹

¹⁸İmran Bulut, *Türkiye’de Yabancı Askeri Şahısların Yargılanması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2006, s.37-38.

¹⁹ TBMMZC, 9. Dönem 29. Cilt, 63. Birleşim, 10 Mart 1954, s. 609:610,629,759:762

²⁰ “Türkiye İradesi Dışında Harbe Giremez”, Milliyet, 8 Şubat 1970.

²¹ Resmî Gazete, Sayı 8663, Kanun No: 6375, s. 8727- 8732, 20 Mart 1954.

Soysal, *a.g.e.*, s. 395, 417- 434.

Anlaşmanın 7. maddesi ile askeri personeli gönderen devlet ve kabul eden devletin yargı yetkisi ele alınmıştır. Buna göre gönderen devletin askeri makamları, yargı yetkisini kabul eden devletin ülkesinde kullanma hakkına sahiptir. (md. 7 – 1/a) Benzer şekilde gönderen devletin personeli; kabul eden devletin yargı sisteminde ceza gerektiren bir suç işlediğinde, kabul eden devlet de yargı hakkına sahiptir. (md.7 – 1/b) Yani bir eylem gönderen devlet yasalarına göre suçsa zanlı gönderen devlet tarafından, kabul eden devlet yasalarına göre suçsa kabul eden devlet tarafından yargılanacağı hükme bağlanmıştır. Fakat hem gönderen devlet hem kabul eden devlet yasaları tarafından suç olarak görülen bir fiilin işlenmesi durumunda yetki çatışması ortaya çıkmış ve suç resmi görevin yerine getirilmesi nedeniyle ya da resmi görevin yerine getirilmesi esnasında işlenmişse yargı yetkisi gönderen devlete verilmiştir. (md.7 – 3/a)²² Sözleşme ilk imzalandığında bu şekilde olan madde 16 Temmuz 1956 tarihinde değiştirilmiş; resmi vazifenin yerine getirilmesi nedeniyle ya da yerine getirilmesi esnasında işlenen bir suçta; vazife hususunun tayini gönderen devlet ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında tespit olunur denilmiştir.²³ Buna dayanarak Türkiye, ABD ile mektup teatisi yoluyla bir ikili anlaşma akdetmiş (28 Temmuz 1956 tarih ve 4625 sayılı muhtıra) buna göre suçun vazife esnasında ya da vazife nedeniyle işlenip işlenmediğinin tayin yetkisi Türkiye’de Amerika’ya, Amerika’da ise Türkiye’ye verilmiştir. Türkiye’de bu yetki ABD Askeri Kuvvetlerinin Türkiye’de mensup oldukları makamı işgal eden en yüksek dereceli zata yani JUSMMAT Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı’na aittir.²⁴

Anlaşmanın 7. maddesi ile gündeme alınan suçun niteliğinin belli olmaması ve suçun işlendiği anda personelin resmi olarak görev başında olup olmadığının saptanması gibi hususlar maddeyi suistimale açık ve tartışmalı hale getirmiştir. ABD’li yetkililer suça karışan personele usulsüz olarak görev belgesi vermiş ve suçluları Türk yargısı önüne çıkmaktan kurtarmıştır.²⁵ Diğer yandan bu anlaşma ABD askeri personeline Türk yargısı önünde koruma sağladığı ve Türklerin egemenlik haklarını zayıflattığı gerekçesiyle kamuoyunda tartışılmış ve

²² Soysal, *a.g.e.*, s. 420, 421.

²³ Resmî Gazete, Sayı 9363, Kanun No: 6816, s. 15168, 24 Temmuz 1956.

²⁴ Akipek, *a.g.m.*, s. 15-16.

²⁵ Bölme, *a.g.m.*, s. 62.

tepkilere sebep olmuştur.²⁶ 5 Kasım 1959'da Ankara'da yaşanan bir kaza bu konunun kamuoyunda çokça tartışılan bir örneğini oluşturmuştur.

Yarbay Morrison Olayı, 5 Kasım 1959

Adana İncirlik Üssü'nde görevli Amerikalı Yarbay Allan L. Morrison alkollü iken kullandığı özel aracıyla 5 Kasım 1959 tarihinde yaya kaldırımına çıkmıştır. Yarbay, 11 kişinin yaralanmasına yol açmış, yaralılardan biri de hayatını kaybetmiştir.²⁷ Kaza Ankara'da Çankaya yokuşunda gerçekleşmiş; Yarbay Morrison, Ankara 49489 plakalı aracıyla Cumhurbaşkanlığı Muhafız Jandarma Taburuna bağlı 11 erden oluşan grubun içine dalmıştır. Yarbay Morrison'un en ufak bir yara dahi almadığı bu olayda dokuzu ağır olmak üzere on bir er yaralanmıştır. Yaralılar derhal Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde tedavi altına alınmış, bunlardan Er Mehmet Özden ve Er Hamza Şahin'in bacakları kesilmiştir. Astsubay Bahtiyar Kahveci, Onbaşı Ali Gültekin ve Er Osman Duman ise komaya girmiş ve durumlarının tehlikede olduğu bildirilmiştir. Diğer yaralılar ise Er Hasan Ali Erdem, Er Bekir Ecet, Er Selahattin Deniz ve Er Recep Güner olarak açıklanmıştır. Yarbay Morrison'un Amerikan Yardım Heyeti'nde vazifeli olduğu ve hangi mahkemede yargılanacağı henüz belli olmadığı bilgisi kazayı takiben yapılan ilk açıklamalarda yer almıştır. Morrison'un kazaya vazifeli iken sebebiyet vermişse Amerikan mahkemesinde, aksi taktirde Türk mahkemesinde yargılanacağı dile getirilmiştir.²⁸ Kazanın ardından Türk basınına yansıyan ilk haberlerde Yarbayın olay anında görevli olup olmadığına ilişkin net bir bilgi yer almazken, Amerikan basınına yansıyan haberlerde Yarbayın olay anında görevli olmadığı ve Türk makamları tarafından yargılanacağı bilgisi yer almıştır. Bununla ilgili olarak The New York Times'ta;²⁹

“ABD Ordusu'ndan Albay Allan Morrison, bugün Türk polisi tarafından dün gece Türkiye Cumhurbaşkanlığı Sarayı yakınlarındaki dik bir yokuştan aşağı yürüyen altmış kişilik bir Türk askerinin üzerine aracını sürmekle suçlandı. Polis, dokuzu ağır olmak üzere on bir kişinin

²⁶ Tuba Ünlü Bilgiç, “The Roots of Anti-Americanism in Turkey 1945-1960”, *Bilig*, Winter 2015, s. 266-267.

²⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, C. 1, İstanbul 2009, s. 559.

²⁸ “Amerikalı Bir Yarbay 11 Eri Ezdi”, *Milliyet*, 6 Kasım 1959.

“Bir Amerikalı Yarbay Dün Ankara'da 1 Astsubay ile 10 Erimizi Otomobil ile Ezdi”, *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1959.

²⁹ “Turks Hold U.S. Officer”, *The New York Times*, 7 November 1959.

yaralandığını söyledi. Kurbanlardan ikisinin sağ bacağına kaybettiği söyleniyor. (...) Morrison'ın görevde olmadığı için bir Türk mahkemesinde yargılanması bekleniyor.”

denilmiştir. Kazanın ardından Türk askeri adli makamları olaya el koymuşsa da Amerikan makamları kaza esnasında Yarbayın görevli olduğunu ileri sürüp bunu gösteren bir belgeyi teslim etmeleri üzerine Yarbay kazadan sonraki gün serbest bırakılmıştır. Türkiye'nin NATO'ya girişinden itibaren Morrison olayına kadar Amerikalıların Türkiye'de işlediği suçların sayısının 300'ü geçtiği ve bunların çoğunlukla para cezasıyla cezalandırıldığı bilgisi basında yer almıştır.³⁰ Morrison'un serbest bırakılması Amerikan basınında da kendine yer bulmuş; The New York Times'ta Türk polisi tarafından bir ön soruşturmadan geçirilen Morrison'un Amerikan makamlarınca yargılanmak üzere serbest bırakıldığı bilgisi verilmiştir.³¹ Kazadan üç gün sonra 8 Kasım 1959 sabahı Er Hamza Şahin hayatını kaybetmiştir.³² Konu dış basında da kendine yer bulmuş; Rus hükümetinin resmi yayın organı İzvestia, Yarbay Morrison'un karıştığı kazanın detayları ile ilgili bir makale yayınlamıştır.³³

Kazadan yaklaşık bir hafta sonra İzmir'deki NATO Hava Karargahında ve ona bağlı Amerikan askeri birliklerinde görevli 45 Amerikan askeri personeline en geç 5 Aralık 1959 tarihine kadar İzmir'den ayrılarak Amerika'ya dönmesi ve vazifesine orada devam etmesi için bir tebligat yapılmıştır. Son dönemde yaşanan hadiseler nedeniyle NATO Kara Kumandanlığına bağlı çok sayıda Amerikan askeri personeline benzer bir tebligatın yapılacağı da basına yansımış ancak kararın gerekçesi ile ilgili NATO Kara Kumandanlığından herhangi bir resmî açıklama yapılmamıştır.³⁴ Haberde yer alan “son dönemde yaşanan hadiseler” ifadesiyle kastedilenin ne olduğu açık olmamakla birlikte yaklaşık üç ay önce İzmir'deki NATO Karargahında görevli Amerikalı personelin

³⁰ “10 Er ile Bir Astsubayımızı Çiğneyen Amerikalı Yarbay Dün Serbest Bırakıldı”, *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1959.

³¹ “Turks Release U.S. Officer”, *The New York Times*, 8 November 1959.

³² “Amerikalının Çiğnediği 11 Erimizden Biri Dün Öldü”, *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1959.

³³ “İzvestia'nın Yazısı”, *Milliyet*, 14 Kasım 1959.

³⁴ “45 Amerikan Subay ve Astsubayı İzmir'deki Vazifelerinden Alındı”, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1959.

“45 NATO Subayı İzmir'den Alındı, *Milliyet*, 13 Kasım 1959.

aralarında döviz kaçakçılığı da bulunan beş ayrı suçta karıştığı olayların kastedilmiş olması muhtemeldir.³⁵ NATO Karargahında görevli Amerikalı dört personelin şehirdeki bir kuyumcu ile işbirliği içerisinde yaklaşık bir milyon liralık bir döviz kaçakçılığı gerçekleştirdikleri iddiasıyla açılan dava Türk Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmüş;³⁶ tutuklanan Amerikalı personelin polis tarafından dövüldüğü ve işkence edildiği gibi asılsız suçlamalar yabancı basında yer almış halbuki Amerikalı personel tutuklama esnasında şiddetle mukavemet etmiş ve Türk polisine saldırmıştır.³⁷ İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen davanın ikinci duruşmasında savcılığın talebi üzerine mahkeme ile ilgili yayın yasağı getirilmiş ve sürecin bundan sonraki kısmı ile ilgili basın kanalıyla bilgi edinmek mümkün olmamıştır.³⁸ Bu olayın üzerine Türkiye'deki Amerikan askeri personelinin Türk lirası harcamaları için kendilerinden beyanname alınmaya başlanmıştır.³⁹

Nitekim basına yansıyan haberleri doğrular nitelikte, bir kısmı Altıncı Taktik Hava Kuvvetleri Karargahı'nda bir kısmı da Güneydoğu Kara Kuvvetleri Karargahı'nda olmak üzere 92 personelin Türkiye'deki görevi sonlandırılarak anavatanlarına gönderilmiştir.⁴⁰ Kasım 1959'a gelindiğinde Türkiye'de görevli Amerikan askeri personeli ve aileleri için bir toplantı düzenlenmiş; Türklerin hassasiyetleri ve Türkiye'deki kanunlar hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır.⁴¹

Birkaç ay arayla gerçekleşen İzmir'deki kaçakçılık olayı ve Yarbay Morrison olayı basında Amerikan karşıtlığı yönünde yazılar yazılmasına sebep olmuştur. Türkiye'deki Amerikan askeri personelinin vazife dışındaki hayatları ve karıştıkları suçların Türk kamuoyundaki sempatiyi günden güne sarstığı ve Amerikalı imajının çirkinleştiği yorumu yapılmıştır.⁴² Kazadan iki gün sonra ise Amerikan karşıtlığından

³⁵ "Bir Amerikalı Çavuşa 25 Yıl Hapis Cezası İsteniyor", *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1959.

³⁶ "NATO Mensupları ile Alakalı Kaçakçılık Davası Dün Başladı", *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1959.

³⁷ "Kaçakçı Dört Amerikalıya İşkence Edildiği Asılsız", *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1959.

³⁸ "Dolar Kaçakçılığı ile İlgili Dava İçin Neşir Yasağı Kondu", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1959.

³⁹ "Amerikalılar Beyanname Veriyor", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1959.

⁴⁰ "İzmir'de İşine Son Verilen Amerikalılar 92'yi Buldu", *Milliyet*, 14 Kasım 1959.

⁴¹ "İzmir'deki Amerikan Personeline Tavsiyeler", *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1959.

⁴² "Amerikalılar Beyanname Veriyor", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1959.

bahsedilen bir başka yazı yayınlanmış, buna Amerikalıların hegemonya kurma çabasının yol açtığı ileri sürülmüştür.

“Temenni edilir ki Amerikalı idareciler yalnız kendi kıtalarında değil, fakat dünyanın diğer yerlerinde de bir Amerikan aleyhtarlığının yayılmakta olduğunu realist bir şekilde tetkik etsinler ve aşikâr olan bazı hatalarını da tashihe gitsinler. Her şeyden önce de kendi kendilerine verdikleri üstünlük payesini bir tarafa bıraksınlar. Malum ya kurulmasında rol oynadıkları Birleşmiş Milletler Teşkilatının anayasasında insanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve kıymetine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi, büyük küçük milletler için de hak eşitliğine olan iman bilhassa ilan edilmiştir.”

denilerek ABD’ye eşitlik ve insan hakları temelinde bir çağrı yapılmıştır.⁴³

Kazayı takiben artan kamuoyu tepkisi meseleyi meclise aksettirmiş; Amerikan vatandaşlarının taşkınlıkları hakkında Washington nezdinde Türkiye’nin bir girişiminin olup olmadığı,⁴⁴ Amerikan askeri personelinin işledikleri suçlar ile ilgili SOFA’da karşılıklılık ilkesine riayet edilip edilmediği ve Türkiye’de görevli NATO personelinin işlediği suçların detayları basına da yansımak suretiyle meclisin gündeminde yer almıştır.⁴⁵ Bununla ilgili olarak Mardin milletvekili Mehmet Kamil Boran’ın Türkiye’de görevli Amerikalıların asayiş bozan hareketleri ile ilgili alınacak tedbirlere dair sorusu ile Ordu milletvekili Münir Ekşi’nin NATO üyesi devletlerden hangilerinin birbirleri nezdindeki vazifelilerinin işledikleri suçlarla ilgili ek anlaşmalar imzaladıklarına dair sorusu Dışişleri Bakanlığı’na gönderilmiştir.⁴⁶ Bu sorular kazayı takip eden birkaç hafta içerisinde Meclis gündeminde yer almasına rağmen, DP iktidarının sona erdiği 27 Mayıs 1960 tarihli askeri darbeden önceki son oturum olan 25 Mayıs 1960 tarihli oturuma kadar cevaplandırılmamıştır. Darbeden kısa bir süre önce Ankara Mebusu Selim Soley’in, Türkiye’nin NATO memleketlerindeki ve NATO’ya dâhil devletlerin Türkiye’deki askerî personeli tarafından işlenen trafik suçlarına dair sorusu Başbakanlığa gönderilmiş ancak bu soru da DP iktidarı döneminde cevapsız kalmıştır.⁴⁷ Bununla birlikte Ordu

⁴³ “Amerikan Aleyhtarlığı”, *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1959.

⁴⁴ “Türkiye’deki Amerikalılara Dair Sorular”, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1959.

⁴⁵ “Mesele Meclis’e Aksetti”, *Milliyet*, 14 Kasım 1959.

⁴⁶ TBMM ZC, 11. Dönem, 10. Cilt, 5. Birleşim, 23 Kasım 1959, s. 133

⁴⁷ TBMM ZC, 11. Dönem, 13. Cilt, 62. Birleşim, 29 Nisan 1960, s.313

milletvekili Münir Ekşi, NATO teşkilatında vazifeli olarak yabancı memleketlerde bulunan Türk askeri personelinden, görev yaptığı yerde suç işleyen olup olmadığına dair sorusu Millî Savunma Bakanlığı'na gönderilmiş⁴⁸ ve kısa süre içerisinde cevaplandırılmıştır. Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes yaptığı açıklamada 1957'de Kanada'da trafik kazası, 1958'de ABD'de izinsiz alkol nakli, 1959'da Fransa'da trafik kazası ve yine 1959'da Yunanistan'da trafik kazası olarak meydana gelen olaylardan bahsetmiştir. Menderes bunların hepsinin vazife dışında işlendiği için kabul eden devlet makamlarınca soruşturmasının yürütüldüğü; 1959 Yunanistan'daki olayın tahkikatının devam ettiğini bununla birlikte diğer olaylarda tahkikata ve cezai tatbikata gerek görülmediğine ilişkin karar verildiğini bildirmiştir.⁴⁹ Bahsi geçen olayların vazife dışında işlendiği söylendiğine göre; Türk makamlarının yurtdışında görev yapan personeline suça karıştığı taktirde haksız yere vazife belgesi vermek gibi bir yöntemle başvurmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

Ordu Mebusu Münir Ekşi bir başka sorusunda, NATO üyesi devletlerden hangilerinin diğerleri nezdinde kendi vazifelilerinin işledikleri suçları muhakeme edecek teşkilât kurduklarına ve bu vazifelilerin Türkiye'de işledikleri suçlara dair Millî Savunma Bakanlığı'ndan bilgilendirme talep etmiştir.⁵⁰ Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes; Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme'ye dayanarak 1 Kasım 1957 tarihinden itibaren Amerika Birleşik Devletleri nezdindeki Türk Askerî Müşavir Heyeti Başkanlığı ile Paris'teki NATO Başkumandanlığı nezdinde bulunan Türk Askerî Müşavir Heyeti Başkanlığına "Tümen Adlî Amirlik" yetkisi verildiğini; Amerika Birleşik Devletleri'nin de Türkiye'de bulundurduğu TUSLOG ve JUSMMAT kumandanlıkları nezdinde askerî mahkemeleri mevcut olduğunu, bununla birlikte NATO'ya dâhil diğer devletlerin Türkiye nezdinde askerî mahkeme teşkilâtları bulunmadığını bildirmiştir. Menderes açıklamasının devamında Türkiye'de vazifeli NATO personelinin 1953 – 1960 arasında ölüme ve yaralamaya sebebiyet, şahısların ve eşyanın emniyetine tehlike verecek tarzda

⁴⁸ TBMM ZC 11. Dönem, 10. Cilt, 6. Birleşim, 25 Kasım 1959, s. 161

⁴⁹ TBMM ZC, 11 Dönem, 10. Cilt, 13. Birleşim, 11 Aralık 1959, s. 351- 352

⁵⁰ TBMM ZC, 11. Dönem, 11. Cilt, 19. Birleşim, 4 Ocak 1960, s.5

vasıta sevk ve idare etmek, sarhoşluk, kavga ve kavgaya sebebiyet vermek, yangına sebebiyet vermek, parayı gasp etmek, ölümlle tehdit, hakaret, basın kanununa muhalefet, sarkıntılık ve trafik suçları türünde toplam 386 olaya karıştıklarını, bunlardan 21 tanesinin ölümlle sonuçlanan suçlar olduğunu dile getirmiştir. 386 vakadan 58'inin ABD makamlarınca yargılandığı ve aralarında adam öldürme, çocuk öldürme, adam yaralama, tecavüz gibi suçlar olduğu halde failerin beraat ettirildiği ya da takibata mahal olmadığı belirtilerek dosyanın kapatıldığı söylenmiştir.⁵¹ Sırf 1955 yılı içerisinde Amerikan askeri personelinin NATO devletlerinde işledikleri toplam 4997 suçun 2886'sının personelin vazifeli olduğu gerekçesiyle Amerikan makamlarınca yargılandığı basına yansımıştır.⁵² Görüldüğü üzere kazayı takiben mecliste bir hassasiyet oluşmuş ve basında Amerikan aleyhtarlığı söylemleri gündeme gelmiştir. Amerikalıların Türkiye'yi nasıl sömürdüğü ve Amerikalılara ikili anlaşmalar yoluyla tanınan ayrıcalıkların Türk egemenliğini nasıl tehlikeye attığı toplumun geniş kesimleri tarafından 1960'lardan itibaren dile getirilmeye başlanmış olsa da ortak askeri tesislerin kurulması ve Amerikan askeri personeline yönelik dokunulmazlıkların alt yapısı 1950'lerde oluşturulmuş ve deyim yerindeyse "embriyonik bir Amerikan karşıtlığı" niteliğinde eleştirilere maruz kalmıştır.⁵³ Bu dönemde Türkiye'deki Amerikan varlığına ilişkin olumsuzluklar kamuoyunun genel bakış açısını etkileyecek seviyeye henüz ulaşmamıştır ve toplumun geniş bir kesimine yayılan protestolardan ya da tepkilerden bahsetmek mümkün değildir.

Dava Süreci

NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi gereğince İncirlik Üssü'nün Amerikalı komutanına, Yarbay Morrison'un olay anında görevli olup olmadığı sorulmuş ve görevli olduğu yanıtının alınması üzerine Morrison, Amerikan makamlarına teslim edilmiştir.⁵⁴

Morrison'un yargılanması kazadan aylar sonra 8 Mart 1960 tarihinde başlamıştır. Yargılama için Ankara Tuslog'da Amerikalı askeri hakimlerden oluşan bir mahkeme kurulmuş, Türk askeri hakimleri ise

⁵¹ TBMM ZC, 11. Dönem, 11. Cilt, 36. Birleşim, 12 Şubat 1960, s.784 -800

⁵² "Suç İşleyen Yabancı Askerler Meselesi", *Milliyet*, 18 Mart 1960.

⁵³ Ünlü Bilgiç, *a.g.m.*, s. 262.

⁵⁴ Oran, *a.g.e.*, s. 559.

dinleyici olarak katılmışlardır. Morrison'un yargılanmasında nihai kararı vermesi için yarbay ve albaylardan oluşan sekiz kişilik bir jüri oluşturulmuştur. Basın mensupları da yargılama esnasında dinleyici olarak kabul edilmiş ancak mahkeme salonunda fotoğraf çekmelerine izin verilmemiştir. Yarbay Morrison, Savcı Yarbay Charles Taylor tarafından, ağır ihmal nedeniyle ölüme sebebiyet vermekle itham edilmiştir. Duruşma sırasında Jandarma Alayı erlerinden Çavuş Hüseyin Baş'ın ifadesine başvurulmak istenmiş ancak müdahil avukat itiraz ederek mahkeme heyetinin olay mahallini görmesi gerektiğini, aksi taktirde görgü tanığının anlattıklarını anlayamayacağını söylemiştir. Bunun üzerine olay mahalline bir keşif gezisi düzenlenmiş ve mahkeme heyeti olay yerinde incelemelerde bulunmuştur. Mahkeme salonuna dönüldüğünde Hüseyin Baş görgü tanığı olarak dinlenmiştir. Yarbay Morrison ilk ifadesinde karşı yönden gelen bir araç olduğunu ve bu nedenle kaza yaptığını söylemiş olsa da görgü tanığı Hüseyin Baş bu ifadeyi yalanlamış ve karşı yönden bir araç gelmediğini, üstelik vaktin geç olmasına rağmen yolun iyi aydınlatılmış olduğunu söylemiştir.⁵⁵

İkinci duruşmada görgü tanığı olarak Cumhurbaşkanlığı Muhafız Jandarma Taburu erlerinden Sait Canlı o akşam hamama gitmek için toplu halde yokuş aşağı yürüdüklerini ve Amerikalı Yarbayın 60 kişilik grubun arasına dalarak pek çok kişiyi yere serdikten sonra Er Hamza Şahin'in ölümüne sebebiyet verdiğini anlatmıştır. Yarbay Morrison karşı yönden gelen bir aracın farlarının gözünü aldığını ve bu sebeple kazanın yaşandığını dile getirdiği için bu iddia görgü tanığına sorulmuş, Er Sait Canlı ise kaza sırasında, öncesinde ya da sonrasında oradan başka araç geçmediğini dile getirmiştir. Müteakiben Jussmat'da görevli tercüman Erhan Sargut salona alınmış, Sargut kazadan yarım saat sonra olay mahalline gittiğini ve Yarbay Morrison'la orada konuştuğunu söylemiştir. Savcı, Sargut'a Morrison'un olay anındaki vazife durumu ile ilgili bilgisinin olup olmadığını sormuş ve Sargut tam bu soruyu cevapladığı sırada Morrison'un avukatı müdahil olarak Sargut'un sözünü kesmiş ve cevabın gizli tutulmasını istemiştir. Talep kabul edilerek tercümanla Yarbay arasında geçen konuşmanın bu kısmı açıklanmamıştır. Ardından Ankara Trafik Şubesi Müdürü Naci İzgi'nin

⁵⁵ "11 Erimizi Çiğneyen Amerikalı Yarbay Dün Yargılandı", *Cumhuriyet*, 9 Mart 1960.

"11 Eri Ezen Amerikalı Yarbay Dün Yargılandı", *Milliyet*, 9 Mart 1960.

ifadesine başvurulmuş; İzgi olay yerinde yaptıkları tetkikata göre Morrison'un erlere çarptıktan sonra frene bastığını, fren izlerinin 27 metreyi bulduğunu, buna göre hızın 56 km civarında olduğunu söylemiştir. Sanığın avukatı Naci İzgi'nin ilk ifadesi ile mahkemede verdiği ifadenin farklı olduğunu söylemiş, Naci İzgi ise sanık avukatının kendisini hâkim olarak tanıtip ilk ifadesi alınırken ifadesini tercüme ettiğini söylemiş ve ifade tercümesinin hatalı yapıldığını, mahkemeye kontrol için bir tercüman daha çağrılması gerektiğini dile getirmiştir. İzgi'nin tercüme hatası yapıldığına ilişkin iddiası kabul edilmemiş ve kontrol için bir tercüman daha çağrılması talebi reddedilmiştir.⁵⁶

Üçüncü duruşmada dinlenen diğer görgü tanıkları kazadan hemen sonra Yarbayın arabadan inerek yanlarına gelip bir şeyler söylediğini, lisan bilmedikleri için kendisini anlamadıklarını ancak Yarbay'ın o esnada alkollü olduğunu söylemişlerdir. Kazada hayatını kaybeden Er Hamza Şahin'in avukatı da müdahil olmak istemiş ancak mahkeme heyeti bu mahkemenin hususi olduğunu ve Amerikan askeri ceza kanununa istinaden görüleceğini söyleyerek talebi reddetmiştir. Amerikan askeri ceza kanununun 119. maddesine göre ağır ihmâl ile bilmeden ölüme sebebiyet vermekle itham edilen Yarbayın suçlu bulunması halinde 3 yıl hapis cezası alması ve ordudan ihraç edilmesi söz konusu olacaktır.⁵⁷ Bunun üzerine Murat Yalçın Göçer isimli bir şoför davaya müdahil olmuş ve görgü tanığı olarak dinlenmiştir. Hatırlanacağı üzere Morrison ifadesinde karşı yönden gelen bir araç olduğunu ve bu aracın farları gözünü aldığı için kaza yaptığını söylemişti. Murat Yalçın Göçer, Morrison'un iddia ettiği aracın şoförü olduğunu söylemiştir. Göçer, emrinde bulunduğu Arnold'un evine 18.45 sıralarında gittiğini, o sıralarda Morrison'un aracına denk geldiğini, Morrison'un Çankaya'dan inerken "delice bir dönüşle" sağa döndüğünü söylemiş ve yanına gittiği esnada erlerin ezilmiş olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Göçer, kazadan birkaç gün sonra Amerikan Gizli Tahkikat Bürosu'nun kendisinin ifadesini almak istediğini ancak Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde yalnızca Türk makamlarına ifade vereceğini söyleyerek bu

⁵⁶ "Amerikalı Yarbayın Dün Yapılan Mahkemesinde Tartışmalar Oldu", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1960.

⁵⁷ "4 Şahit Amerikalı Albayı İtham Etti", *Milliyet*, 10 Mart 1960.

⁵⁷ "Bir Şahit Amerikan Usulü Yemin Etmek İstemiyor Dedi", *Cumhuriyet*, 11 Mart 1960.

talebi reddettiğini dile getirmiştir. Reddetmesi üzerine kendisine elektrik verilerek zorla ifadesinin alınacağı yönünde Amerikan makamlarınca tehdit edildiğini de mahkemede açıklamıştır. Tehdit açıklamasını takiben savcı müdahil olmuş ve konuyu değiştirmiştir. Göçer'e Morrison'un aracılıyla kendi aracı arasında ne kadar mesafe olduğu sorulmuş, Göçer bunu 200 – 250 metre olarak cevaplamıştır. Göçer'in cevabı Morrison'un karşı yönden gelen aracın yakın mesafeden geçerek farlarıyla görüşünü bozduğu iddiasını desteklememiştir.⁵⁸ Duruşma sırasında salonda bulunan bazı Türk kızları Yarbay'a karşı hayranlık duygularını hareketleriyle ifade etmeye çalışmışlar hatta celse arasında etrafını sararak çok üzüldüklerini ve kendisi için dua ettiklerini söylemişlerdir.⁵⁹

14 Mart 1960 tarihli dördüncü duruşmaya toplu halde gidilmesi için Ankara'da kahvehane camlarına ilanlar asılmış ve hukuk fakültesi öğrencilerinin toplu katılım sağlayacağına ilişkin duyurular alınmıştır. Hukuk fakültesi öğrencilerinin Murat Yalçın Göçer'in tehdit edildiği iddiası ve Türk kızlarının Morrison'a olan tavrını protesto etmek istediği bilgisi yayılmıştır. Asayişin sağlanması için polis, hukuk fakültesi önünde tedbir almış ve herhangi bir toplanmaya müsaade etmemiştir. 200 civarı öğrenci yürüyüş yapmak istediye de güvenlik güçleri yarım saatlik bir tartışmanın ardından grubu dağıtmayı başarmıştır. Mahkeme civarı da atlı polis birlikleri ve süngülu askerlerce korumaya alınmış herhangi bir gösteri ya da protestoya müsaade edilmemiştir. Bu duruşmada Yarbay 25 yıldan beri araba kullandığını, kaza günü 17.20'de işinden çıkarak yanındaki bir kadınla birlikte vakit geçirdiğini ancak kesinlikle alkol almadığını, kaza nedeniyle vicdan azabı duyduğunu ifade etmiştir.⁶⁰

15 Mart 1960 tarihli beşinci duruşmada artık şahit dinlenmesine gerek olmadığı söylenerek, savcı kanaatini açıklamıştır. Savcıya göre Morrison alkollü vaziyette, yüksek hızla ve yolun ters tarafından giderek kaza yapmış; ihmal ile ve bilmeyerek ölüme sebebiyet vermiştir. Savcının iddiasına Yarbayın avukatı karşı çıkmış, şahit olarak dinlenen

⁵⁸ "Amerikalı Yarbayın Davasında Bir Şahit Tehdit Edildim Dedi", *Cumhuriyet*, 12 Mart 1960.

⁵⁹ "Amerikalıların Bir Türk Şahidini Tehdit Ettikleri İddia Olundu", *Milliyet*, 12 Mart 1960.

⁶⁰ "Amerikalı Yarbayın Davasında Dün Sıkı Tedbirler Alındı", *Cumhuriyet*, 15 Mart 1960.

"Morrison'un Yargılandığı Bina Kordon Altına Alındı", *Milliyet*, 15 Mart 1960.

Türk erlerinin kendi komutanlarının talimatıyla yalan ifade verdiğini, yarbayın alkollü olmadığını, alkollü olsa bile bunun önemli bir şey olmadığını, Türk erlerinin ifadelerinin muteber sayılmaması gerektiğini söylemiştir. Gün sonunda jüri kararını açıklamış, ağır ihmalden ölüme sebebiyet verme ithamını doğru bulmamış, hafif ihmalle ölüme sebebiyet verme suçu kabul edilmiştir. Buna göre Yarbay Amerikan Askeri Ceza Kanunu'nun 134. Maddesine göre bir yıl hapis ve ordudan ihraç cezası almıştır. Ancak jürinin cezada indirim yapma yetkisi gündeme gelmiş;⁶¹ indirimle birlikte Yarbayın cezası altı taksit halinde ödenmek üzere 1200 dolar para cezası, bir yıl süreyle askeri hizmetten menedilme ve komuta yetkilerinin geri alınması şeklinde kesinleşmiştir. Diğer taraftan kazada hayatını kaybeden Er Hamza Şahin'in ailesine Amerikan makamlarınca tazminat ödenmesi ve bacakları kesilen Er Osman Duman'a da Amerika'da protez bacak takılarak ayrıca tazminat ödenmesi yönünde karar alınmıştır.⁶² Kararın açıklanmasının ardından Morrison memnun bir şekilde gülümseyerek yerine oturmuştur.⁶³

Kazanın gerçekleştiği gece Morrison'un görevli olduğu bilgisinin şüpheli olduğu;⁶⁴ kendisinin sinemaya gidiyor olduğu iddia edilmesine rağmen kaza sonrası görev belgesi verildiği, eğer görev belgesi olmasaydı yargılamanın Türk mahkemelerince gerçekleştirileceği ve Morrison'un 2 – 8 yıl arasında hapsinin isteneceği bilgisi basında yer almıştır.⁶⁵ Bu haber üzerine, olayın gerçekleştiği 1959 tarihinde ülkemizdeki meri mevzuat açısından da konuya değinmekte fayda vardır. Söz konusu dönemde, 13 Mart 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu yürürlüktedir. Kanunun 455. maddesinin 2. fıkrasında;⁶⁶

“Eğer fiil birkaç kişinin ölümünü mucip olmuş veya bir kişinin ölümü ile beraber bir veya birkaç kişinin de mecruiyetine sebebiyet vermiş ve bu yaralanma 456. maddenin 2. fıkrasında beyan olunan derecede bulunmuş ise dört seneden on seneye kadar hapis ve 1.000 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile mahkûm olur”

⁶¹ “Jüri Yarbayı Suçlu Bulduğunu Bildirdi”, *Cumhuriyet*, 16 Mart 1960.

⁶² “Amerikalı Yarbay Dün 1200 Dolar Para Cezası Ödemeye Mahkûm Oldu”, *Cumhuriyet*, 17 Mart 1960.

⁶³ “Jüri Yarbayı Suçlu Gördü”, *Milliyet*, 16 Mart 1960.

⁶⁴ “Suç İşleyen Yabancı Askerler Meselesi”, *Milliyet*, 18 Mart 1960.

⁶⁵ “Morrison 1200 Dolara Mahkûm”, *Milliyet*, 17 Mart 1960.

⁶⁶ Resmî Gazete, Sayı 320, Kanun No: 765, s. 1123- 1124, 13 Mart 1926.

denilmiştir. Bu durumda Morrison'un Türk yasaları çerçevesinde 4 seneden başlayan ve 10 seneyi de bulabilecek bir ceza ile karşı karşıya kalması işten bile değildir. Ancak fail Morrison Amerikan mahkemesince para cezasına çarptırılmış ve nihayetinde 1 gün dahi hapis yatmadan süreci atlattır. Yine aynı kanunun 3. maddesinde;⁶⁷

“Türkiye de suç işleyen kimse, Türk kanunlarına göre cezalandırılır ve bundan dolayı bir Türk hakkında yabancı memlekette hüküm verilmiş olsa bile Türkiye’de muhakeme olunur. Böyle bir fiilden dolayı Türkiye dışında hakkında hüküm verilmiş olan yabancı dahi Adliye Vekilinin talebi üzerine Türkiye’de muhakeme edilir”

denilmiştir. Maddeye göre Morrison hakkında Türk yargısının yetkili olduğu açıktır ancak SOFA’da yargı yetkisinin tanınmış olması ve bunun da uluslararası bir anlaşma olarak imza edilmesi gerekçesiyle TCK hükümlerinin tatbiki yerine SOFA hükümlerinin tatbiki esas alınmıştır. Oysa ki dönemin anayasası, kanunları ve yasal mevzuatı incelendiğinde milletlerarası anlaşmaların, ülke yasalarından evleviyetle uygulanacağına dair açık bir hükme rastlanmamıştır. Bu nedenle olayın gerçekleştiği tarihte SOFA’da yargı yetkisinin TCK’nın önüne alınması her şeyden önce dönemin anayasasına aykırıdır. Uluslararası anlaşmaların Türk iç hukukuna ve dolayısıyla Türk mahkemelerinin müktesebatına katılması, Morrison davasının sonuçlanmasından çok sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir. 1961 Anayasası’nın 65. maddesinde ilk kez milletlerarası anlaşmaların Türk iç hukukundaki yeri tayin edilmiş ve uluslararası anlaşmalar için meclis onayı zorunlu olmamakla birlikte, usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası anlaşmaların kanun hükmünde olduğu belirtilmiştir.⁶⁸ Bu düzenlemeyle birlikte hukuktaki normlar hiyerarşisi de değişmiş; anayasa normlar hiyerarşisinde en üstte yer alırken bir altında uluslararası antlaşmalar ve ondan sonra yerel yasal düzenlemeler yerini almıştır. Yani hukuki hiyerarşiye göre SOFA’nın TCK’dan evleviyetle uygulanabilmesinin yolu 1961 Anayasası ile açılmıştır.

1952 tarihli bir raporda Amerikalıların, Türklerin haysiyetleri, dini duyguları ve bağımsızlıklarını hedef alan dikkatsiz bir adımının Türk-Amerikan ilişkileri açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir

⁶⁷ Resmî Gazete, Sayı 320, Kanun No: 765, s. 1098, 13 Mart 1926.

⁶⁸ Resmî Gazete, Sayı 10859, Kanun No: 334, s. 4645, 20 Temmuz 1961.

kamuoyu tepkisine neden olabileceği ortaya konulmuş; böyle bir durumun yaşanmaması için Amerikalı personelin Türklerle temas halinde olmaması ve göze çarpmaması tedbir olarak önerilmiştir.⁶⁹ Nitekim detayları yukarıda anlatılmış olan Yarbay Morrison davası hem dava yetkisinin Türklerde olmaması açısından anayasanın ihlali ve yargı bağımsızlığının zedelenmesi hem de dava sonucunun adaletli bulunmaması açısından haysiyet kırıcı bir tablo çizmiştir. Türklerin penceresinden bakıldığında esas sorun, yasaları ihlal eden Amerikalı personel üzerinde Türklerin neredeyse hiçbir cezai yargı yetkisinin bulunmaması ve görev belgesi zırhına sığınan Amerikalı personelin sorgusuz sualsiz kendi amirlerine teslim edilmesi gerekliliği olmuştur. Bu büyüklükte bir tavizin verilmesi kamuoyu nezdinde Türk hükümetinin egemenlik haklarını Amerikalılara teslim etmesi anlamına gelmiştir.⁷⁰ Buna rağmen dava sürecinde kendini gösteren öğrenci olayları, meclis tartışmaları ve birkaç gazete haberi dışında toplumun geneline yayılan bir tepki ya da protesto süreci ortaya çıkmamıştır.

Meclis tartışmaları esnasında ifade edilen Amerikalıların karıştığı pek çok olumsuz olaya rağmen; 1950'ler boyunca Amerikan popüler kültürü büyük ölçüde yaygınlaşmaya devam etmiş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın deyişiyle Başbakan Menderes bir "Küçük Amerika" yaratmış ve Türk kamuoyunda ABD algısına yönelik genele yayılan olumsuz bir gelişme yaşanmamıştır.⁷¹ Türkiye'deki Amerikan etkisi 1963'te NATO üyesi olan iki devlet Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs meselesinde karşı karşıya gelmesi ve ABD'nin Kıbrıs'a Türkiye'nin asker çıkarmasına karşı koyan tavrı sonrası sorgulanmaya başlamıştır. Bu olaydan sonra Türkiye'deki Amerikan askeri varlığı ve ABD ile yapılan ikili anlaşmalar Türkiye'nin egemenlik haklarına bir darbe ve iç işlerine karışma olarak yorumlanmaya başlamış, kamuoyunun havası Amerikan aleyhtarlığı yönünde ilerlemeye başlamıştır. Türkiye'deki ABD askeri tesislerinin varlığı ve Türk hukuk sisteminin Amerikan personelini yargılayamıyor oluşu, Türkiye'nin egemenlik haklarının ihlali olarak dile getirilmeye başlanmıştır.⁷² Kıbrıs krizi sonrası kamuoyunda yükselen ABD ve NATO

⁶⁹ Ünlü Bilgiç, *a.g.m.*, s. 253.

⁷⁰ Ünlü Bilgiç, *a.g.m.*, s. 262-264.

⁷¹ Aylin Güney, "Anti-Americanism in Turkey: Past and Present", *Middle Eastern Studies*, 44:3, s. 472

⁷² Güney, *a.g.m.*, s. 473-474.

karşıtlığı Türkiye'deki ABD/NATO üslerinin varlığı konusunu hassas hale getirmiştir.⁷³

Sonuç

Avrupa'nın SSCB karşısında güvenlik arayışına elli altı ülkede dört yüzden fazla askeri üsse sahip olan ABD'nin entegre olmasıyla ortaya çıkan NATO, politik ve askeri vasıtalarla üye ülkelerin özgürlüğünü ve güvenliğini temin maksadıyla 4 Nisan 1949'da kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz ekonomik etkilerini hafifletebilmek için Truman Doktrini ve Marshall Planı'yla ABD'nin ekonomik desteğinden faydalanan Türkiye, askeri desteğe de sahip olmak niyetiyle 11 Mayıs 1950'de NATO üyeliği için ilk başvurusunu yapmış; 22 Ekim 1951'de Türkiye'nin birliğe kabulü onaylanmış ve TBMM 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması'nı onaylayarak Türkiye NATO'ya üye olmuştur.

İttifaka dâhil devletlerden birinin kuvvetlerinin, bir diğer âkit devletin topraklarında görev yapması gerekliliği; söz konusu kuvvetlerin bağlı bulunacakları statüyü belirleme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. NATO üyesi bir ülkeye ait askeri personelin bir diğer üye ülkenin topraklarında görevli olduğu sırada, personelin işlediği herhangi bir fiil nedeniyle personeli gönderen devlet ile kabul eden devlet arasında ortaya çıkması muhtemel uyuşmazlıkların çözümü için, NATO üyesi ülkeler 19 Haziran 1951'de kısaca Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi olarak bilinen anlaşmayı imzalamışlardır. Türkiye de birliğe kabulünün ardından bu antlaşmayı 10 Mart 1954'de TBMM onayından geçirerek kabul etmiş ve antlaşmanın uygulanması esnasında ortaya çıkacak hususlar ile ilgili alakadar devletlerle ikili antlaşmalar yapmak için Bakanlar Kurulu'na yetki tanımıştır. Bu yetki ilerleyen dönemlerde bu antlaşmalardan kaynaklı yapılan ikili anlaşmaları TBMM onayına gerek kalmadan yürürlüğe koyma ve meclise taşınmadığı için de gizliliğini koruma avantajını hükümete sağlamıştır. Antlaşmanın 7. maddesi hem gönderen devlet hem kabul eden devlet yasaları tarafından suç olarak görülen bir fiilin işlenmesi durumunda oluşacak yetki çatışmasını konu almış ve suç resmi görevin yerine getirilmesi nedeniyle ya da resmi görevin yerine getirilmesi esnasında işlenmişse yargı yetkisini gönderen devlete

⁷³ Serhat Güvenç, "NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 45 (Bahar 2015), s. 107.

vermiştir. Bu noktada suçun niteliğinin belli olmaması ve suçun işlendiği anda personelin resmi olarak görev başında olup olmadığının saptanması gibi hususlar maddeyi suistimale açık ve tartışmalı hale getirmiştir. ABD’li yetkililer suça karışan personele usulsüz olarak görev belgesi vermiş ve suçluları Türk yargısı önüne çıkmaktan kurtarmıştır. Öyle ki; 1953 – 1960 arasında adam öldürme, çocuk öldürme, adam yaralama, tecavüz gibi ağır suçlara karışan 386 ABD askeri personelinden 58’i ABD makamlarınca yargılanmış ve failler beraat ettirilmiş ya da takibata mahal olmadığı belirtilerek dosyası kapatılmıştır. ABD’nin bu tavrı yalnız Türkiye’de değil diğer âkit devletlerin topraklarında da kendini göstermiş; sırf 1955 yılı içerisinde Amerikan askeri personelinin NATO devletlerinde işledikleri toplam 4997 suçun 2886’sında personelin vazifeli olduğu gerekçesiyle yargılama Amerikan makamlarınca gerçekleştirilmiştir. Bu rakamlar ABD askeri makamlarının görev belgesini, suça karışan personelini korumak için bir zırh olarak kullandığı şüphesini doğurmuştur.

5 Kasım 1959’da Ankara’da Amerikalı Yarbay Allan L. Morrison’un alkollü olarak araç kullanırken yaya Türk askeri personelinin olduğu bir gruba çarpması bu konunun kamuoyunda çokça tartışılan bir örneğini oluşturmuştur. Kazada pek çok Türk asker yaralanmış, bir asker uzuv kaybı yaşamış, bir asker de hayatını kaybetmiştir. Kaza anında Morrison’un görevli olduğunu söyleyen ABD’li yetkililer yargılamayı Türk makamlarının yapmasına engel olmuş, mahkeme süreci kazadan aylar sonra başlamış, duruşmalarda çelişkili ifadeler verilmiş, bazı gerçeklerin açıklanmasına müsaade edilmemiş, kimi tanıklar ABD makamlarınca baskı, şantaj ve tehditlere maruz kalmış, nihayetinde Türk makamlarınca yargılansa 4-10 yıl hapsi istenecek olan Morrison, altı taksit halinde maaşından kesilecek olan 1200 dolar para cezası ile cezalandırılmıştır. Mahkeme süreci tüm detaylarıyla Türk basınında kendine yer bulmuş; kazadan sonra ABD askeri personeline karşı yükselen kamuoyu tepkisi çok sayıda NATO personelinin Türkiye topraklarından çekilmesiyle sonuçlanmıştır.

SOFA’da yargı yetkisinin görev belgesi yoluyla gönderen devlete tanınması ve görev belgesinin Türk makamları tarafından sorgulanamıyor oluşu, Türklerin kendi topraklarında egemenlik haklarını zayıflatan bir unsur olmuştur. Amerikan makamları görev

belgesi tanzimi yoluyla kendi üniformasını taşıyan personeline hukuki dokunulmazlık zırhını giydirmiş; mahkeme sonucu adaletin ikinci planda kaldığı ve toplum vicdanının da tatmin edilmediği bir görünüm çizilmiştir. SOFA'da yargı yetkisi ve ABD ile gerçekleştirilen ikili anlaşmalar 1950'ler boyunca yaşanan kimi olaylarda küçük çaplı tepkilere neden olsa da Türkiye'de Amerikalılara tanınan ayrıcalıkların ve Amerikan askeri varlığının büyük çaplı toplumsal tepkilere dönüşmesi 1960'lardan itibaren kendisini göstermiştir. Bunun hukuk eliyle yapılıyor oluşu ise; hissedilen milli kaygı ve hırsın daha da artmasına gerek NATO gerekse Amerikan karşıtlığının daha da körüklenmesine sebebiyet vermiştir. Son tahlilde Yarbay Morrison davası; Türk hükümetinin kabul ettiği uluslararası düzenlemeler ile Türk yargı erkinin bağımsızlığına gölge düşürdüğü gibi sonuçları itibarıyla gerek yerelde gerekse uluslararası arenada caydırıcılık özelliğini de bertaraf ettiği müşahede edilmiştir. Zira devletlerin askeri gücü kadar hukuki yaptırım gücü de hemen her dönem en etkili silahlardan olmuştur. Bu silahın kendi hükümeti eliyle başka bir devlete verilmiş olması alenen bağımsızlık ihlali ve self determinasyon ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.

Kaynakça

Meclis Tutanakları

- TBMMTD, 9. Dönem 13. Cilt, 41. Birleşim, 18 Şubat 1952.
TBMMZC, 9. Dönem 29. Cilt, 63. Birleşim, 10 Mart 1954.
TBMM ZC, 11. Dönem, 10. Cilt, 5. Birleşim, 23 Kasım 1959.
TBMM ZC 11. Dönem, 10. Cilt, 6. Birleşim, 25 Kasım 1959.
TBMM ZC, 11 Dönem, 10. Cilt, 13. Birleşim, 11 Aralık 1959.
TBMM ZC, 11. Dönem, 11. Cilt, 19. Birleşim, 4 Ocak 1960.
TBMM ZC, 11. Dönem, 11. Cilt, 36. Birleşim, 12 Şubat 1960.
TBMM ZC, 11. Dönem, 13. Cilt, 62. Birleşim, 29 Nisan 1960.

Sürelî Yayınlar

- Resmî Gazete, Sayı 320, Kanun No: 765, 13 Mart 1926.
Resmî Gazete, Sayı 8663, Kanun No: 6375, 20 Mart 1954.
Resmî Gazete, Sayı 9363, Kanun No: 6816, 24 Temmuz 1956.
Resmî Gazete, Sayı 10859, Kanun No: 334, s. 4645, 20 Temmuz 1961.

“Bir Amerikalı Çavuşa 25 Yıl Hapis Cezası İsteniyor”, *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1959.

“Kaçakçı Dört Amerikalıya İşkence Edildiği Asılsız”, *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1959.

“NATO Mensupları ile Alakalı Kaçakçılık Davası Dün Başladı”, *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1959.

“Amerikalılar Beyanname Veriyor”, *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1959.

“Dolar Kaçakçılığı ile İlgili Dava İçin Neşir Yasağı Kondu”, *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1959.

“Amerikalı Bir Yarbay 11 Eri Ezdi”, *Milliyet*, 6 Kasım 1959.

“Bir Amerikalı Yarbay Dün Ankara’da 1 Astsubay ile 10 Erimizi Otomobil ile Ezdi”, *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1959.

“10 Er ile Bir Astsubayımızı Çiğneyen Amerikalı Yarbay Dün Serbest Bırakıldı”, *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1959.

“Amerikan Aleyhtarlığı”, *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1959.

“Turks Hold U.S. Officer”, *The New York Times*, 7 November 1959.

“Turks Release U.S. Officer”, *The New York Times*, 8 November 1959.

“Amerikalının Çiğnediği 11 Erimizden Biri Dün Öldü”, *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1959.

“45 Amerikan Subay ve Astsubayı İzmir’deki Vazifelerinden Alındı”, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1959.

“45 NATO Subayı İzmir’den Alındı”, *Milliyet*, 13 Kasım 1959.

“İzmir’de İşine Son Verilen Amerikalılar 92’yi Buldu”, *Milliyet*, 14 Kasım 1959.

“İzvestia’nın Yazısı”, *Milliyet*, 14 Kasım 1959.

“Türkiye’deki Amerikalılara Dair Sorular”, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1959.

“Mesele Meclis’e Aksetti”, *Milliyet*, 14 Kasım 1959.

“İzmir’deki Amerikan Personeline Tavsiyeler”, *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1959.

“Suç İşleyen Yabancı Askerler Meselesi”, *Milliyet*, 18 Mart 1960.

“11 Erimizi Çiğneyen Amerikalı Yarbay Dün Yargılandı”, *Cumhuriyet*, 9 Mart 1960.

“11 Eri Ezen Amerikalı Yarbay Dün Yargılandı”, *Milliyet*, 9 Mart 1960.

“Amerikalı Yarbayın Dün Yapılan Mahkemesinde Tartışmalar Oldu”, *Cumhuriyet*, 10 Mart 1960.

“4 Şahit Amerikalı Albayı İtham Etti”, *Milliyet*, 10 Mart 1960.

“Bir Şahit Amerikan Usulü Yemin Etmek İstemiyorum Dedi”, *Cumhuriyet*, 11 Mart 1960.

“Amerikalı Yarbayın Davasında Bir Şahit Tehdit Edildim Dedi”, *Cumhuriyet*, 12 Mart 1960.

“Amerikalıların Bir Türk Şahidini Tehdit Ettikleri İddia Olundu”, *Milliyet*, 12 Mart 1960.

“Amerikalı Yarbayın Davasında Dün Sıkı Tedbirler Alındı”, *Cumhuriyet*, 15 Mart 1960.

“Morrison’un Yargılandığı Bina Kordon Altına Alındı”, *Milliyet*, 15 Mart 1960.

“Jüri Yarbayı Suçlu Bulduğunu Bildirdi”, *Cumhuriyet*, 16 Mart 1960.

“Jüri Yarbayı Suçlu Gördü”, *Milliyet*, 16 Mart 1960.

“Amerikalı Yarbay Dün 1200 Dolar Para Cezası Ödemeye Mahkûm Oldu”, *Cumhuriyet*, 17 Mart 1960.

“Morrison 1200 Dolara Mahkûm”, *Milliyet*, 17 Mart 1960.

“Suç İşleyen Yabancı Askerler Meselesi”, *Milliyet*, 18 Mart 1960.

“Türkiye İradesi Dışında Harbe Giremez”, *Milliyet*, 8 Şubat 1970.

Kitap ve Makaleler

Akipek, Ömer İlhan, “NATO Kuvvetleri Sözleşmesine Göre Vazife Kavramı ve Türkiye’deki Tatbikati”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, (1967) s. 9-26.

Armaoğlu, Fahir, *Türk Amerikan İlişkileri 1919 – 1997*, İstanbul 2017.

Ataöv, Türkkaya, *Amerika, NATO ve Türkiye*, İstanbul 2006.

Balcıoğlu, Mustafa, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara 2012.

Bölme, Selin M., “Soğuk Savaş’ta NATO – ABD – Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim” *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), s. 51-71.

Bulut, İmran, *Türkiye’de Yabancı Askeri Şahısların Yargılanması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2006.

Erdem, Ş. Can, “Türkiye’nin NATO’ya Girişi ve Basındaki Yankıları”, *Yeditepe Üniversitesi I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu*, 19-21 Nisan 2018, İstanbul, s. 307-314.

Güney, Aylın, “Anti-Americanism in Turkey: Past and Present”, *Middle Eastern Studies*, 44:3, s. 471-487.

Güvenç, Serhat, “Bir Dış Politika Aracı Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri: Yetenek ve Uygulamalar”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul 2004.

Güvenç, Serhat, “ABD Askeri Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, 2010, s.255-284.

Güvenç, Serhat, “NATO’nun Evrimi ve Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 45 (Bahar 2015), s. 101-119.

Karakaş, Nuri, *Türk – Amerikan Siyasi İlişkileri (1939 – 1952)*, Ankara 2013.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, C. 1, İstanbul 2009.

Saray, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler*, Ankara 2019.

Sarıнай, Yusuf, “Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, *Türkler*, C. 16, Ankara 2002.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990) Cilt II*, Ankara 2000.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih, 1789 – 2012*, İstanbul 2013.

Ünlü Bilgiç, Tuba, "The Roots of Anti-Americanism in Turkey 1945-1960", *Bilig*, Winter 2015, s. 251-280.

İnternet Kaynakları

https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html , 25.05.2023.

Extended Abstract

When the Second World War ended in 1945, the Axis Powers Germany and Japan were defeated; the allies led by the USA, USSR and England were victorious. In World War II, the Allied Group was the last international grouping in which the USA and the USSR were on the same side; the post-war order was built on the polarization between the USA and the USSR. The fact that the UN, which was established in 1945, was not effective in ensuring world security, the USSR rendered the organization dysfunctional by using its veto right in the UN Security Council, and the failure to reach an agreement with the USSR on the control of atomic energy revealed the necessity of establishing a defense system against the USSR. The destruction suffered by the European allied states at the end of the Second World War brought the USA to the fore against the USSR; in order to protect its own security and economic interests, the USA has put forward its own system against the USSR, with its military bases scattered all over the world and the military defense organization (NATO) that it pioneered in its establishment. NATO was established on April 4, 1949, with the participation of the United States, Belgium, the United Kingdom, Denmark, France, the Netherlands, Italy, Iceland, Canada, Luxembourg, Norway and Portugal, with the aim of ensuring the freedom and security of the member countries through political and military means. NATO, which emerged with the integration of the USA having more than four hundred military bases in fifty-six countries, into Europe's search for security within itself, has been seen as a strong alternative for Turkey's security. Turkey which was already benefiting from the economic support of the USA with the Truman Doctrine and the Marshall Plan, made its first application for NATO membership on May 11, 1950, with the intention of having military support as well. In September 1951, the NATO Council of Ministers responded positively to Turkey's request to join the union, on the grounds that military bases would be needed to block the USSR in case of an attack on Europe or the Middle East. On October 22, 1951, the protocol allowing Turkey's admission to the union was approved by the member states and came into force; The Turkish Grand National Assembly approved the North Atlantic Treaty on February 18, 1952, and Turkey became a member of NATO. In order for NATO, which was established for the purpose of common defense to maintain peace and security, to realize its purpose, the necessity for the military forces of one of the states included in the alliance to

serve in the territory of another contracting state; the need to determine the status to which the forces in question will be affiliated has emerged. NATO member countries signed the agreement, briefly known as the Status of Forces Agreement, on June 19, 1951, in order to determine the status of military personnel serving in each other's territory. Turkey accepted this agreement on March 10, 1954, with the approval of the Turkish Grand National Assembly under the name "Agreement Between the Parties to the North Atlantic Treaty Regarding the Status of Their Forces (SOFA)". In the agreement consisting of twenty articles; definitions were made regarding the military personnel themselves, their relatives, and the sending and receiving state; the rules they will abide by, the documents that the personnel must carry, explanations regarding details such as passports, visas, driver's licenses, uniforms, carrying weapons, etc., the judicial system to which the personnel will be subject, the personnel's right to acquire property, and their situation against the tax, customs and finance laws in the country where they work have been determined.

Article 7 of the agreement deals with the jurisdiction of the sending state and the receiving state of military personnel. Accordingly, the military authorities of the state sending the personnel have the right to exercise jurisdiction in the country of the state receiving the personnel. It is stipulated that if an action is a crime according to the laws of the sending state, the suspect will be tried by the sending state, and if it is a crime according to the laws of the receiving state, the suspect will be tried by the receiving state. However, if an act is committed that is considered a crime by the laws of both the sending state and the receiving state, a conflict of authority arises, and if the crime is committed due to or during the performance of official duty, jurisdiction is given to the sending state. The article, which was in this form when the contract was first signed, was changed on July 16, 1956. Accordingly, the authority to determine whether the crime was committed in the course of duty or because of duty was given to the United States in Turkey, and to Turkey in the United States. In Turkey, this authority belongs to the highest ranking person occupying the position of the US Military Forces in Turkey, JUSMMAT that is, the President of American Military Assistance Board.

Issues such as the fact that the nature of the crime brought to the agenda with Article 7 of the agreement and the determination of whether the personnel was officially on duty at the time of the crime made the article open to abuse and controversial. US officials illegally issued duty certificates to personnel involved in the crime and saved the criminals from appearing before the Turkish judiciary. On the other hand, this agreement was discussed in public and caused reactions on the grounds that it provided protection to US military personnel before the Turkish judiciary and weakened the sovereign rights of the Turks. An accident that took place in Ankara on November 5, 1959 constituted an example of this issue that was widely discussed in public.

American Lieutenant Colonel Allan L. Morrison, who was working at Adana İncirlik Base, went onto the sidewalk on November 5, 1959, with his private vehicle, which he drove while drunk. The accident took place on the Çankaya slope in Ankara; Lieutenant Colonel Morrison ran into a group of 11 soldiers from the Presidential Guard Gendarmerie Battalion. In this incident, in which Lieutenant Colonel Morrison did not receive even the slightest injury, eleven soldiers were injured, nine of them seriously, the legs of one of the injured were amputated, and one of the injured died three days after the accident. While the first news reflected in the Turkish press after the accident did not contain clear information about whether the Lieutenant Colonel was on duty at the time of the incident, the news reflected in the American press included the information that the Lieutenant Colonel was not on duty at the time of the incident and that he would be tried by the Turkish authorities. Although the Turkish military judicial authorities took over the incident after the accident, the American authorities claimed that the Lieutenant Colonel was on duty at the time of the accident and handed over a document showing this, and he was released the day after the accident. Morrison's trial began on March 8, 1960, months after the accident. A court consisting of American military judges was established in Ankara Tuslog for the trial, and Turkish military judges attended as listeners. US officials, who said that Morrison was on duty at the time of the accident, prevented the Turkish authorities from conducting the trial, contradictory statements were given at the hearings. It was revealed that Morrison was drunk at the time of the accident, some facts were not allowed to be disclosed, and some witnesses were subjected to pressure, blackmail and threats by the US authorities. Morrison, who would have been imprisoned for

4-10 years if he had ultimately been tried by the Turkish authorities, was sentenced to a fine of \$1200, which would be deducted from his salary in six installments. The court process found its place in the Turkish press in all its details; The public reaction against US military personnel following the accident resulted in the withdrawal of many NATO personnel from Turkish territory.

The Lieutenant Colonel Morrison incident caused anti-American articles to be written in the Turkish press. It has been commented that the off-duty lives of American military personnel in Turkey and the crimes they are involved in are shaking the sympathy of the Turkish public day by day and the American image is becoming ugly. The increasing public reaction following the accident brought the issue to the parliament; Whether Turkey had an initiative in Washington regarding the excesses of American citizens, whether the principle of reciprocity in SOFA was respected regarding the crimes committed by American military personnel, and the details of the crimes committed by NATO personnel stationed in Turkey were on the agenda of the parliament by being reflected in the press. Minister of National Defense Ethem Menderes stated that NATO personnel stationed in Turkey between 1953 and 1960 were involved in a total of 386 incidents, 21 of which were crimes that resulted in death in types of crimes such as causing death and injury, driving and controlling vehicles in a way that endangers the safety of persons and property, drunkenness, causing fights and brawls, causing fire, usurping money, threatening death, insulting, violating the press law, harassment and traffic. It was said that 58 out of 386 cases were tried by the US authorities and although there were crimes such as murder, infanticide, wounding and rape, the perpetrators were acquitted or the file was closed on the grounds that there was no need for prosecution. It was reported in the press that 2886 of the 4997 crimes committed by American military personnel in NATO countries in 1955 alone were tried by American authorities on the grounds that the personnel were on duty. As it can be seen, following the accident, there was a sensitivity in the parliament and anti-American discourses came to the fore in the press. As it can be seen, the establishment of joint military facilities and criticism of the immunities of American military personnel began in the 1950s.

When the issue was addressed in terms of the legislation valid in Turkey in 1959, when the incident took place, the following picture emerged. During the

period in question, the Turkish Penal Code No. 765, dated 13 March 1926, was in force. In accordance with Article 455 of the Law, Morrison must face a penalty starting from 4 years and up to 10 years. However, the perpetrator Morrison was fined by the American court and eventually survived the process without spending even a day in prison. According to Article 3 of the same law, it is clear that the Turkish judiciary has jurisdiction over Morrison, but on the grounds that jurisdiction was recognized in the SOFA and that it was signed as an international agreement, the application of the SOFA provisions was taken as basis instead of the provisions of the Turkish Penal Code. However, when the constitution, laws and legal legislation of the period were examined, no clear provision was found stating that international agreements would be implemented before the country's laws. For this reason, taking jurisdiction over SOFA before the Turkish Penal Code at the time of the incident was, first of all, against the constitution of the period. According to the legal hierarchy, the way for SOFA to be implemented before the Turkish Penal Code was paved with the 1961 Constitution.

The Lieutenant Colonel Morrison case painted a disgraceful picture, both in terms of violation of the constitution and damage to the independence of the judiciary, as the Turks did not have the jurisdiction to file the lawsuit, and in terms of the outcome of the case not being fair. From the Turkish perspective, the main problem was that the Turks had almost no criminal jurisdiction over American personnel who violated the law, and that American personnel who took refuge in the armor of their duty certificates had to be handed over to their superiors without question. Giving such a concession meant, in the eyes of the public, that the Turkish government surrendered its sovereign rights to the Americans. In the final analysis, in the Lieutenant Colonel Morrison case, it was observed that the international regulations adopted by the Turkish government not only cast a shadow on the independence of the Turkish judiciary, but also eliminated its deterrent feature both locally and in the international arena. Legal enforcement power, as well as the military power of states, has been one of the most effective weapons in almost every period. The fact that this weapon was given to another state by its own government constitutes a flagrant violation of independence and a violation of the principle of self-determination.